

Грицяк Н.В.*

МЕТОДОЛОГІЯ ВИМІРЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДЕРЖАВНИХ ЗВІТІВ ПРО ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК ТА ПРО ВИКОНАННЯ КОНВЕНЦІЇ ООН «ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК»

Стаття присвячена вивченню сучасної методології вимірювання гендерної рівності.

Ключові слова: методологія, гендерний, рівність, ООН, конвенція.

Статья посвящена изучению современно методологии измерения гендерного равенства.

Ключевые слова: методология, гендерный, равенство, ООН, конвенция.

The present article deals with the research of contemporary methodic of evaluating of the gender equality.

Key words: methodology, gender, equality, UN, convention.

Українська держава пройшла довгий шлях усвідомлення суспільством проблем забезпечення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків та пошуки шляхів їх вирішення. Першим кроком у цьому напрямі була *ратифікація у 1980 р. Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок»*. У цьому документі на рівні міжнародних норм наголошується на відповідальності урядів за дискримінацію жінок. Конвенція складається з преамбули, шістнадцяти статей, в яких сформульовано практичні дії держав щодо ліквідації дискримінації жінок, а також ще дванадцять статей, де описано адміністративні механізми впровадження положень Конвенції та *вимоги до звітності*.

У 1990 р. *Програмою розвитку ООН (UNDP) була впроваджена програма «Звіт стосовно розвитку людства»*, яка зосередила увагу на дискусіях стосовно розвитку людства, а також зобов'язала держави – учасниці ООН звітувати перед цією організацією щодо своїх здобутків у сфері людського розвитку, до якої належить і гендерна рівність. У багатьох міжнародних конвенціях та деклараціях, включаючи Пекінську декларацію та Платформу дій, схвалених четвертою Всесвітньою конференцією із становища жінок, яка відбулася в Пекіні у 1995 р. та «План дій Британської Співдружності Націй щодо гендеру та розвитку», прийнятий того ж року, *було наголошено на потребі у даних, диференційованих за статтю*.

Методологія вимірювання гендерної рівності, яка використовується в міжнародній практиці, розроблена зарубіжними науковцями та представниками міжнародних організацій Дж.Май-Паркер, Т.Бек (університет Британської Колумбії Канади), Д.Вулфорд, Е.Стаміріс, Н.Спенс (Секретаріат Британської Співдружності Націй), В.Андерсон, Р.Анкер, Дж.Діксон-Міллер, Дж.Дрейз, Д.Джонсон, Д.Мак-Гренеген, С.Міллер, С.Мосер, С.Мюррей, Дж.Нельсон (співробітники ООН, Світового банку, Міжнародної організації

* доктор наук з державного управління, професор кафедри інформаційної політики Національної академії державного управління при Президенті України, Заслужений діяч науки і техніки України

праці й інших міжнародних організацій) [1-5] та ін. Ця методологія ґрунтується на використанні гендерної статистики та гендерних індикаторів.

До джерел отримання даних про стан гендерної рівності на міжнародному рівні відносять три системи збору інформації, за якими отримані індикатори. Якщо вони підібрані правильно та вірно інтерпретовані, можуть сприяти плануванню й розробці державної гендерної політики. Це - *перепис населення, система національного обліку (SNA) та просте опитування населення.*

Сьогодні *перепис та просте опитування населення* у міжнародній практиці частіше проводяться без урахування даних про стать опитуваних. Зміни, які відбулися, особливо щодо провідної ролі *системи національного обліку (SNA)*, значно розширили її потенційні можливості як джерела гендерної інформації. Звичайно, одне джерело не може забезпечити користувачів усіма необхідними даними. Але результати перепису населення повинні використовуватися якомога ширше у всіх сферах. Тому для держави важливо докласти зусиль для створення інформаційної системи з метою збільшення обсягу гендерної інформації, що можливо лише за умови використання *гендерних індикаторів.*

Індикатори вимірювання гендерної рівності (кількісні гендерні індикатори). На початку розгляду проблеми розробки та застосування гендерних індикаторів виникає потреба в розмежуванні понять «гендерна статистика» та «індикатори відношення до гендерних проблем» (або «гендерні індикатори»). Індикатор - це показник, який виявляє певну кількість інформації про об'єкт, причому в такий спосіб, щоб показати його зміни протягом певного часу, порівняно з нормою. Статистика лише віддзеркалює факти, а індикатори відрізняються від звичайної статистики тим, що вони включають порівняльний аналіз щодо певної норми, інтерпретацію отриманого результату. *Індикатор, що вимірює відношення до гендерних проблем* (надалі *гендерний індикатор*), Тоні Бек визначає як показник, який фіксує зміни в гендерних відносинах суспільства, що сталися протягом певного часу [1, с.7]. Таким чином, *гендерна статистика* забезпечує фактичні дані (інформацію) про статус жінок і чоловіків, а *гендерний індикатор* вказує на прямі докази статусу жінки чи чоловіка відносно певного нормативного стандарту, або референтної групи.

Гендерні індикатори, як і будь-які інші методи вимірювання гендерної рівності, мають *обмежені можливості.* Визнання цих обмежень є особливо важливим у розумінні того, які результати можна, а які не можна отримати за рахунок використання індикаторів. Гендерні індикатори обмежені тим, що вони *не забезпечують отримання інформації про більшість соціальних процесів:* зазвичай вони дають обмаль інформації щодо того, чому гендерні відносини набули саме такої форми, і як відносини, що склалися, можна змінити. Вони скоріше вказують на ключові питання, ніж дають відповіді. Система індикаторів повинна бути доповнена гендерним аналізом, який включає спостереження, часто на мікрорівні, за динамікою розвитку соціальних відносин між чоловіками й жінками, а також за структурними особливостями суспільства, яке встановлює гендерну несправедливість та нерівність.

Ще одним обмеженням можливостей гендерних індикаторів може стати *факт точності зібраних даних.* Індикаторна система багато в чому залежить від збору інформації, який проводиться на національному рівні. Саме цей рівень є фактичною основою для виникнення проблем дослідження. Серед них слід виділити такі: 1) недостатній обсяг інформації; 2) сексуальну прихильність інтерв'юєрів та респондентів; 3) неповний перепис та 4) неякісне визначення головних термінів дослідження. На доповнення до цього слід сказати і про неузгодженість термінології на міжнародному рівні між країнами, оскільки в національних дослідженнях держав часто застосовуються зовсім протилежні дефініції.

Збір інформації повинен вказувати напрям або певну тенденцію, а не бути свідченням будь-якої тенденції.

Методологія підготовки державних звітів про людський розвиток та про виконання Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» передбачає розробку *національних гендерних індикаторів*, які мають відповідати *наступним критеріям*: відповідність нормативам; легкість у застосуванні; територіальна поширеність; достовірність; вимірюваність; часові межі; відповідність міжнародним нормам; вимірювання результатів впливу; колективна розробка індикаторів; обов'язкова участь у розробці жінок; гендерне навчання інтерв'юерів. Звичайно, гендерний індикатор або система індикаторів не повинні неухильно дотримуватися цих характеристик, але чим ближчими вони будуть до рекомендацій, тим більша ймовірність успіху дослідження. Розглянемо зміст названих критеріїв.

Відповідність нормативам: використання гендерних індикаторів повинно включати можливість порівняння його з певною нормою. Наприклад, порівняння становища жінок зі становищем чоловіків в одній країні, або порівняння ситуації щодо жінок у даній країні зі становищем жінок в іншій країні. У такому випадку гендерні індикатори зосередяться на питаннях гендерної рівності та справедливості, а не лише на статусі жінок. Дані, отримані за допомогою гендерних індикаторів, не повинні містити відомостей про стать, водночас, *гендерні індикатори на національному рівні* мають бути: деталізовані - за віком, за соціально-економічними групами, за національними, етнічними й регіональними особливостями; зафіксовані - у певних часових рамках, у географічному масштабі, у певному джерелі інформації.

Легкість у застосуванні: індикатори мають бути сформульовані в доступній формі, тобто простою мовою, і розроблені відповідним органом, який є компетентним у даній сфері. Інформація має бути зрозумілою та доступною для використання.

Територіальна поширеність: індикатори повинні застосовуватись по всій країні.

Достовірність: дані повинні бути *відносно* достовірними. Немає жодних даних, про які можна говорити як про достовірні, а проте достовірність даних повинна перевірятися під час аналізу отриманої інформації. Наприклад, для більшої точності відповіді респондентів загальних опитувань мають бути зіставлені з результатами, які отримані в дослідженнях мікрорівня.

Вимірюваність: гендерні індикатори повинні піддаватися обчисленню. Наприклад, такі параметри як «довіра до жінок у суспільстві» або «гендерна справедливість» є дуже складними для обчислення та вимірювання. У такому випадку замість абстрактних концепцій можуть бути використані індикатори, що пов'язані з поліпшенням доступу жінок до медичного обслуговування, освіти.

Часові межі: гендерні індикатори не повинні бути застарілими. Часові межі, які досліджує той чи інший індикатор, мають бути чітко визначені.

Відповідність міжнародним нормам: гендерні індикатори, які розробляються протягом дослідження, повинні бути загальноновизнаними, а їх дефініції визнані на міжнародному рівні. У таких дефініціях краще застосувати міжнародні тлумачення.

Вимірювання результатів впливу: індикатори повинні не лише зосереджуватися на вхідній інформації, а вимірювати вихідні дані, тобто результати певного впливу на ситуацію. Наприклад, грамотність жінки набагато краще вимірює статус жінок стосовно освіти, ніж показник норм набору жінок до навчальних закладів, оскільки грамотність вимірює вже результати впливу, який справив цей набір на жінок. Така ж ситуація і з показниками народжуваності, які краще вимірюють статус жінок у сфері охорони здоров'я, ніж їх доступ до медичного обслуговування.

Колективна розробка індикаторів: індикатори повинні розроблятися та використовуватися із залученням якомога більшої кількості учасників. Для розширення участі в дослідженні потрібно створити координаційні державні інституції, а також включати в програму робочих груп з розробки гендерних індикаторів публічне опитування жінок та чоловіків.

Участь жінок у процесі розробки та використання індикаторів: багато гендерних індикаторів продовжують розроблятися без жінок. Така ситуація склалася в країнах, що розвиваються, там, де жіноче населення особливо бідне й маргіналізоване. За таких умов не можна говорити про об'єктивність досліджень.

Гендерне навчання потрібно проводити у двох напрямках: перший - навчання економістів, статистів та інших фахівців на національному рівні; другий - навчання інтерв'юєрів та дослідників на місцевому рівні.

Безсумнівно, основним завданням держави є забезпечення всіх умов для того, щоб дізнатися більше про статус жінок і чоловіків та про стан гендерної рівності. Одним із засобів, за допомогою якого можливо створити такі умови, тобто зібрати якнайповнішу гендерну інформацію, є використання якісних гендерних індикаторів. Існує два способи розрізнити кількісні та якісні індикатори. Перший - за джерелом інформації, другий - за тим, як інформація, отримана за допомогою індикаторів, тлумачиться та використовується. Кількісний аналіз використовується у тих сферах, де можна легко підрахувати (квантифікувати). Наприклад, інформація щодо рівня зарплати, рівня освіти звичайно збирається в процесі опитування або береться з даних адміністративних архівів. Враховуючи сферу використання кількісних індикаторів, до їх інтерпретації слід застосовувати статистичні методи. *Якісні* індикатори зазвичай використовуються в ході опитувань, які виявляють ставлення особи до чогось. Такий спосіб є менш формальним, і завжди тлумачиться дискрептивним способом (тобто визначається в ході дослідження).

Якісні й кількісні індикатори повинні доповнювати один одного. Крім того, використання двох видів індикаторів забезпечує отримання двох видів результатів стосовно певного предмета дослідження. Слід додати, що зосередження на якісних індикаторах допоможе дослідникам встановити думку бідного та маргіналізованого жіночого населення, яка дуже часто не береться до уваги під час формальних досліджень. Однак тут слід наголосити, що потрібно уникати використання якісних індикаторів в опитуванні лише жінок; якщо таке станеться, то якісні гендерні індикатори продовжуватимуть уважати суб'єктивними, тобто жіночими. (Досвід минулого показує, що існувала тенденція, за якою точка зору чоловіків вважалася об'єктивною, а жінок – суб'єктивною).

Вищесказане дає можливість запропонувати наступне визначення: поняття «гендерна інформація» - це інформація про суспільно-політичне та соціально-економічне становище жінок і чоловіків у країні, підготовлена на основі гендерної статистики за допомогою гендерних індикаторів.

Головними сферами вимірювання гендерної рівності, тобто застосування гендерних індикаторів, за міжнародними стандартами, є: 1) структура населення та його зміни; 2) людські поселення та географічне поширення; 3) домашнє господарство та родина, шлюбний статус, народжуваність; 4) здобуття освіти; 5) здоров'я, охорона здоров'я, структура споживання; 6) економічна діяльність та частка статей у трудових ресурсах; 7) доступ до кредитів, обладнання, землі; 8) юридичні права та політичні повноваження; 9) жорстокість та насилля щодо жінок; 10) макроекономічна політика та гендер.

Індикатори вимірювання довіри до жінок (або індикатори гендерної довіри). Якщо збір гендерної інформації на національному рівні переважно охоплює демографію, сферу зайнятості, працю, здоров'я та освіти, то підготовка державних звітів про виконання Конвенції ООН «Про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок» та Звіту стосовно люд-

ського розвитку спонукає держави розробляти також гендерні індикатори вимірювання довіри до жінок у суспільстві, жорстокого ставлення до них, культурних питань та власне прав жінок.

З 1990 р. «Звіт стосовно розвитку людства» Програми розвитку ООН (UNDP) запровадив використання *індексу людського розвитку (HDI)*. Такий індекс складається з трьох показників: паритету купівельних можливостей, грамотності дорослого населення та тривалості життя. Протягом тривалого часу роботи над створенням такого індексу було багато нарікань, які головним чином стосувалися технічних аспектів використання індикаторів та деякою мірою навіть концептуальних обґрунтувань індексу HDI. На сьогодні індекс людського розвитку скрізь використовується на національному та регіональному рівнях.

У 1995 р. програма «Звіт стосовно розвитку людства» ПРООН запропонувала для використання два індекси: 1) *гендерний індекс розвитку (GDI)* та 2) *індекс вимірювання довіри до жінки – ступінь гендерної довіри (GEM)*. Ці два індекси є надзвичайно важливими у дискусіях щодо проблеми вимірювання гендерної нерівності та щодо «гендеризації» політики конкретних країн.

Гендерний індекс розвитку (GDI) – це здобутки країни у сферах людського розвитку (HDI), насамперед це: прибуток, освіта та тривалість життя. Чим більша гендерна диспропорція в середині певної країни у зазначених сферах, тим нижчим стає рівень країни за GDI (гендерним індексом розвитку), який, у свою чергу, прирівнюється до HDI (індексу людського розвитку). Референтна група для індексу GDI та GEM не повинна складатися лише з чоловіків. Показники GDI у певній країні йдуть на спад, коли рівень захисту жінок та чоловіків у цій країні знижується, або коли збільшується диспропорція між такими рівнями. Методологія, що використовується GDI передбачає накладання штрафу на країну за наявність у ній гендерної нерівності. Обчислення GDI передбачає використання комплексної економетричної техніки, яка інколи може ставати перешкодою для поширення й розуміння індексу. Індекс GDI був розроблений для того, щоб показати, що немає такого суспільства, де ставляться до жінок так само, як і до чоловіків, та вказати на те, що рівність не залежить від показників рівня прибутку в суспільстві.

Обчислення ступеня гендерної довіри (GEM) дає відповідь на запитання: чи можуть чоловіки та жінки брати активну участь у економічній та політичній сфері життя? Для того, щоб дізнатися про це, слід використати доступні дані, що вказують на «довіру» у сферах економічної та політичної співпраці. Використовуються три індикатори: 1) прибуток на душу населення та забезпечення рівних можливостей споживання для жінок і чоловіків в американських доларах; 2) сфера зайнятості, яка класифікується як професійна, технічна, адміністративна, управлінська й рівною мірою є доступною для жінок і чоловіків; 3) частка парламентських місць, які обіймають жінки і чоловіки [1, с.43].

Три вимірювачі гендерної довіри є однаково вагомими. В сукупності вони покликані встановити ступінь гендерної довіри (GEM) у 116 країнах. Але слід враховувати, що і *GDI*, і *GEM* мають певні обмеження можливостей (*ліміти*). Вони насамперед стосуються вибору та змістовного навантаження індикаторів. Адже у всіх комплексних індексах вибір індикаторів є певною мірою довільним. А проблема змістовного навантаження індикаторів стосується усіх комплексних індексів, і тому є об'єктивна причина, яка пояснює чому це так. Наприклад, індикатор «освіта» повинен враховувати показники тривалості життя.

Ще одним лімітом GDI і GEM є обмежена кількість розробників індикаторів вибору. GDI та GEM, так само як і HDI, були розроблені за участю дуже малої кількості представників громадськості (населення), за допомогою індикаторів, які визначалися спеціалістами. Крім того, обчислення GEM та GDI може бути зроблене лише за допомогою спеціалістів. Тільки вони здатні зрозуміти, комплексно обчислити та проаналізувати отримані результати.

Програма ООН «Звіт людського розвитку», порівнюючи GEM та HDI, GEM та GDI, GEM та прибуток на душу населення, дає підстави для різних висновків. Серед результатів, які можуть бути екстрапольовані, наступні:

- деякі країни, що розвиваються, випереджають окремі індустріально розвинені країни в питаннях гендерної рівності у сфері політики, економіки та професійній діяльності (наприклад, Руанда);

- деякі країни мають низький GEM порівняно з рівнем GDI. Це означає, що наведені країни досягли значно більшого у сфері освіти та грамотності, ніж у сфері довіри до жінок та їх політичного представництва (наприклад, Велика Британія);

- кілька країн Східної та Південної Азії мають низьку оцінку за GEM, що вказує на мінімальну участь жіночого населення в політичній та економічній сферах, у процесах прийняття рішень, і все це відбувається за умов економічного зростання (наприклад, Об'єднані Арабські Емірати, Кувейт та ін.) [1, с.43 – 44].

Отже, гендерні індикатори на національному рівні посідають одну з ключових позицій серед засобів, за допомогою яких політики, посадовці та аналітики вимірюють гендерну нерівність. Вони також створюють інформаційну базу, на основі якої спеціалісти, що займаються гендерними проблемами, доводять, що потрібно проводити таку державну політику, яка забезпечувала б рівні права та можливості їх реалізації для обох статей, що є головною ознакою демократичної соціальної держави. Гендерні індикатори підтримують нові підходи до розвитку суспільства, які полягають у тому, щоб змінити його патріархальні гендерні стереотипи про природні ролі жінок і чоловіків шляхом пропаганди ідей статевої рівності.

Україна, як і інші держави, що підписали Конвенцію, кожні чотири роки надає звіти стосовно суспільно-політичного та соціально-економічного становища кожної статі. Таке звітування за кожною статтею Конвенції спонукає державу синтезувати відповідні інформаційні дані, що стосуються гендерних проблем, щоб виміряти позитивні зрушення в статусі жінок та визначити сфери, в яких ще існують прояви дискримінації. В Україні статистичні дані, диференційовані за статтю, зосереджені у спеціальних статистичних збірниках «Діти, жінки та сім'я в Україні». Нагальною потребою є напрацювання і включення гендерної інформації до національної бази даних та її використання при формуванні державної політики. Для цього необхідно впровадити в українську практику підготовки державних звітів міжнародну методологію вимірювання гендерної рівності.

Література

1. Бес, Т. Quick to Using Gender-Sensitive Indicators //Gender Management system series. – Commonwealth Secretariat Marlborough House Pall Mall. - London SW1Y 5HX, United Kingdom, 1999. – 50 p.
2. CIDA (1996b). Quick to Gender-Sensitive Indicators. Hull: CIDA, Policy Branch (autors Beck, T and Stelcner, M), 1996. – 54 p.
3. Compiling Social Indicators on the Situation of Women. - New York: UN, 1984. – Studies in Methods, Series F, No. 32.
4. Handbook for National Statistical Data Bases on Women and Development. - New York: UN, 1990. – Studies in Methods, Series K, No. 6.
5. Handbook on Social Indicators. - New York: UN, 1989. – Studies in Methods, Series F, No. 49.